

Toespraak mr. J.P.H. Donner tijdens de herdenking van de Nationale Synode van Dordrecht op zaterdag 10 november 2018

Ode aan de synode?!

Het land stond op springen. Het gonsde van de geruchten over verraad, uitverkoop aan Spanje, herstel van de Katholieke mis. Er werden soldaten geworven en er waren gebedsdiensten om God te smeken een burgeroorlog te verhoeden. En dat allemaal vanwege een theologisch verschil van inzicht over geloof; berust dat op eigen keuze of voorbestemming? Een vraag die niet nieuw was, maar op dat moment al meer dan duizend jaren oud was.

Het liefst zouden we verhalen dat er een nationale synode kwam waar men zich met elkaar verzoende en waar besloten werd om de Bijbel op verantwoorde wijze te vertalen teneinde dergelijke conflicten in de toekomst te vermijden. Maar zo is het helaas niet helemaal gegaan. Nu bestaat vaak het beeld dat het ging om verademende vrijzinnigheid tegenover rigide orthodoxie, waarbij een groot staatsman, Oldenbarnevelt, het hoofd verloor en een groot jurist, De Groot, gevangen werd gezet, en waarbij de vrijzinnigen, de remonstranten, uit de kerk en uit het land werden verjaagd. Maar zo was het ook niet helemaal.

Men verwacht van mij een verzoenende rede, althans zo staat het in het programma. Maar hoe doe je dat, verzoenen na 400 jaren. Schuldbekentenis, excuses? Het zou mooi zijn als de Remonstranten en de nakomelingen van de contraremonstranten, de PKN, tot een gemeenschappelijk standpunt komen over wat hen toen verdeelde. Maar het is niet zo dat ze nog dagelijks vechtend over straat rollen, dus wat verzoen je dan?

Het verleden verandert er niet mee. En dat is nu juist waar we mee verzoend willen worden; met het verleden. Dat doe je niet door het mooier te maken dan het was of zwarter, maar door het goed te begrijpen, er van te leren om herhaling te voorkomen en het te aanvaarden als gemeenschappelijk verleden.

Het conflict waar het om ging, raakte iedereen, maar zou het echt alleen theologisch zijn geweest, dan was de spanning nooit zo opgelopen. Het theologische conflict was echter een smeulend lont in een kruitvat van politieke spanning; tussen de bestuurlijke elite en een populistische meerderheid, tussen Holland en andere provincies, tussen Oldenbarnevelt en Maurits, en daarbij ging het om zeggenschap over de kerk, de militairen, de buitenlandse politiek en de voortzetting van de oorlog tegen Spanje. Het was voorwaar niet niks.

Theologisch ging het om de vraag; komen we in de hemel omdat we zelf kiezen om te geloven en goed te leven, of is het genade dat we geloven en geen eigen verdienste en leven we 'goed' uit dank dat we in de hemel mogen komen? Is de hemel beloning voor eigen verdienste of is zij gelijke genade voor iedereen? Nu denken we al gauw: zullen we wel zien. Maar in een tijd waarin de dood heel dichtbij was, ging het om een uiterst actuele vraag. En voor eenvoudige mensen die een heel leven moesten ploeteren zonder enige zekerheid was de hoop om straks in de hemel te komen een vooruitzicht zoals de AOW dat nu is. Het idee dat de hemel een kwestie zou zijn van eigen verdienste, was even explosief als wanneer men nu de AOW zou afschaffen en nog alleen zou toekennen als onderscheiding voor maatschappelijke verdienste. Bovendien klonk het allemaal erg Rooms. Waren de reformatie en de oorlog tegen Spanje dan voor niets geweest? De gewone burger moest er allemaal niets van hebben; 'hij was boos' zou men nu zeggen.

Daar kwam bij dat men het ook niet eens was, wie er nu eigenlijk over ging. Onder leiding van Oldenbarnevelt meenden de meeste Hollandse steden en de Staten van Holland, dat provinciale Staten hierover gingen. Remonstranten steunden die gedachte. Plaatselijke kerken, waar de contraremonstranten veel steun hadden, meenden daarentegen dat, aangezien het om de belijdenis van de kerk ging, een algemene synode van de hele kerk hierover diende te beslissen. Maar daar waren de Staten van Holland weer vierkant tegen.

De ontknoping kwam in 1617/1618. Eerder had Oldenbarnevelt, om kerksplitsing te voorkomen, partijen opgedragen elkaar broederlijk te aanvaarden. Dat had precies een omgekeerd effect. Toen stadsbesturen werden gemachtigd om soldaten te werven om dat besluit te doen respecteren, kwam Oldenbarnevelt tegenover Maurits, het leger en Amsterdam te staan. Het vervolg is bekend – en minder fraai, maar in die tijd welhaast onvermijdelijk. Oldenbarnevelt en anderen, waaronder Hugo de Groot, werden gevangen gezet en de Staten van Holland aanvaardden dat er een nationale synode kwam. Ook de buitenlandse calvinistische kerken waren vertegenwoordigd.

Die synode leidde niet tot pacificatie. De Remonstranten waren aanwezig, maar als gedaagden en niet als afgevaardigden. Het debat was niet een poging tot toenadering maar een herhaling van het eigen gelijk en de bevestiging van de dominante positie van de calvinisten. Het resulteerde in de ‘vijf artikelen tegen de Remonstranten’, of te wel de Dordtse leerregels. De kerksplitsing was een feit maar een splitsing tussen kerk en staat en tussen de provincies was voorkomen. Weliswaar heeft de Republiek nadien nooit meer de kerk zijn wil op willen leggen, maar via vertegenwoordiging in de kerkbesturen werden conflicten eenvoudig voorkomen. En de synode is ook niet het begin van een mooie traditie van regelmatig overleg. Want hoewel de synode besloot dat er iedere drie jaren een synode zou samenkomen, is er gedurende de Republiek nooit meer een geweest.

Verdient de synode dan wel een ode? Wel degelijk; want één ding blijft: in een Europa waarin men bij vergelijkbare conflicten naar de wapens greep, kwam de Republiek op vreedzame wijze samen, niet politiek, maar in een kerkvergadering. Zo wist zij de vrede en eenheid te bewaren in een Europa dat steeds meer in oorlog en burgeroorlog geraakte. Het kostte Oldenbarnevelt het leven, maar de oorlog die in Duitsland uitbrak, kostte een derde van de hele bevolking het leven en dan zwijg ik over de burgeroorlogen in Frankrijk en later Engeland. De synode legde het conflict niet bij, maar de rust keerde terug. Want door het besluit van de synode ontstond een nieuw kerkgenootschap dat als andere gewoon gedoogd werd; na de dood van Maurits kwamen de predikanten terug en had men eigen kerken. Je moet Nederlanders nooit zeggen dat ze gelijk zijn, want dan krijgen ze ruzie over wiens gelijk, maar als je erkent dat ze verschillend zijn, kunnen ze vaak vrij redelijk met elkaar omgaan.

En de synode deed meer. Zij organiseerde de interne opbouw van de kerk, herzag de kerkorde en besloot tot een nieuwe vertaling van de Bijbel in het Nederlands voor alle kerken; ook rooms katholieke en Joodse geleerden werden geraadpleegd. Met die besluiten heeft de synode bijgedragen aan de groei van een gevoel van nationale gemeenschap, aan onderwijs en aan een verantwoorde Bijbelvertaling en een cultuurgemeenschap rond die Statenbijbel. Men heeft zich de tijd gegund om tot die vertaling te komen: negentien jaren, en zij werd nadien ook door de Remonstranten gewoon gebruikt. Daarmee is die synode, hoewel ze dus eenmalig is gebleven, een monument van blijvende betekenis: de Synode van Dordt.

En hebben we er iets van geleerd, doen we het nu beter? Want pas dan komen we met het verleden in het reine. En kijk dan niet vooral naar discussies binnen de kerk, maar naar het publiek debat; want het ging ook toen om een politiek en sociaal geschil. Doen wij dat zorgvuldiger? Luisteren we naar elkaar voor we ruzie zoeken, of ruziën we liever voor we luisteren? Trekken we bij meningsverschillen de eigen mening in twijfel of die van de ander? Proberen we wat vreemd is en verkeerd lijkt, te begrijpen of haasten we ons het bij wet te

verbieden? Bieden we minderheden ruimte om tot recht te komen of laten we ons liever als meerderheid gelden? Ik heb zo mijn twijfels of we het echt veel anders doen.

Daarom; pas als we van hier gaan met het vaste voornemen om elkaar niet langer te veroordelen in wat verschilt maar te zoeken in wat gemeenschappelijk van waarde is, om voortaan niet onszelf te doen gelden maar de ander geen aanstoot te geven en niet te ergeren, en om elkaar in alle verscheidenheid ook werkelijk als gelijke, als broeder en zuster, te aanvaarden, dan heeft de synode een waardige ode.